

گزارش فرهنگی احیاء مزار علماء و مشاهیر استرآباد

یادداشت

یکی از نشانه‌های جایگاه علمی و فرهنگی یک سرزمین، کمیت و کیفیت چهره‌های منسوب به آن سرزمین بوده و یکی از نمودهای انتساب چهره‌ها به یک سرزمین، وجود مدفن آن‌ها در آن سرزمین است.

در تاریخ پرافتخار شهر استرآباد، چهره‌های علمی و فرهنگی مشهوری بروز و ظهور پیدا کرده‌اند که برخی در سطح ملی و حتی بین‌المللی شناخته شده و دارای شهرت می‌باشند، اما به واسطه‌ی این‌که اغلب این چهره‌ها با شهرت «استرآبادی» شناخته می‌شوند و نام شهر استرآباد نیز از دوره پهلوی اول به «گرگان» تغییر کرده است، کمتر کسانی هستند که بدانند این مشاهیر استرآبادی، منسوب به شهر گرگان کنونی هستند.

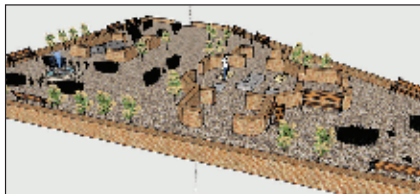
با توجه به توسعه‌ی صنعت گردشگری در یک دهه‌ی اخیر، یکی از راه‌های معرفی پیشینه‌ی علمی و فرهنگی این شهر و سرزمین، معرفی مشاهیر آن به طرق گوناگون است؛ مسلماً یکی از این راه‌ها، احیاء مزار و مدفن علماء، خواهد بود.

یکی از ویژگی‌های بافت تاریخی شهر گرگان (محدوده‌ی شهر استرآباد سابق) وجود گورستان‌های درون‌شهری متعدد است، که بسیاری از علماء و مشاهیر منطقه و تعدادی از مشاهیر کشور در این گورستان‌ها مدفون بوده‌اند. به واسطه‌ی نزدیکی برخی گورستان‌ها به مراکز علمی و مذهبی، بخش‌هایی از این گورستان‌ها شکل مقبره‌العلماء، به خود گرفته بودند. به عنوان مثال در گورستان مسجدجامع تعداد زیادی از علماء و شعرا و مشاهیر استرآباد از دوره تیموری تا دوره قاجاریه مدفون بودند. یا در گورستان مصلی و امام‌زاده‌نُتَن و مدرسه عمادیه و مسجد سرپیر، مقابری از علماء شهر و کشور وجود داشت. هرچند تعداد قابل توجهی از این گورستان‌ها امروزه تبدیل به مدرسه، باشگاه، پارکینگ و مسجد شده‌اند و آن‌ها که عرصه‌شان باقی مانده، صورت قبرهایشان از میان رفته، اما هنوز اطلاعاتی در مورد مدفن بسیاری از مشاهیر و چهره‌های برجسته‌ی استرآباد، وجود دارد که می‌توان با احیاء آن‌ها، بخشی از چهره‌ی فرهنگی این شهر را احیاء نمود.

در طی چند سال اخیر، مقبره و مدفن پنج تن از علماء شهر گرگان، احیاء و ساماندهی شده، که از آن جمله مدفن «میرمحمدباقر طالبان» و «آقا شیخ عبدالرزاق مجتهد استرآبادی» در گورستان محله دربنو است. با توجه به این‌که پروژه‌ی احیاء این دو مدفن در زمستان ۱۳۹۸ انجام شده، در ادامه گزارشی از روند اقدامات انجام شده در این زمینه ارائه خواهد شد.

گزارش احیاء مدفن دوتن از علماء استرآباد

نخستین بار طرح احیاء مقبره‌العلماء گورستان دربنو، با رویکرد احیاء مقبره سیدباقر مجتهد استرآبادی، ذیل طرحی از خانم مهندس محدثه‌سادات میرحسینی با عنوان ساماندهی محور فرهنگی-تاریخی استرآباد، در سال ۱۳۹۰ به شورای اسلامی شهر، شهرداری و سازمان فرهنگی-ورزشی گرگان ارائه و در شورای اسلامی شهر گرگان مورد بررسی قرار گرفت؛ در جلسه‌ی شورای شهر گرگان مشخص شد، شهرداری طرح ایجاد یک سرویس‌بهداشتی عمومی را در محل گورستان دربنو، در دستور کار دارد، که با ارائه طرح مقبره‌العلماء، طرح شهرداری منتفی شده، اما تصمیم مشخصی برای مقبره‌العلماء گرفته نشد. بار دیگر در سال ۱۳۹۴ ضمن پیگیری ثبت ملی خانه تاریخی حاجی قاسمی با نام «خانه مشروطه»، تغییراتی در طرح ایجاد شده و این بار طرح احیاء مقبره‌العلماء گرگان، ذیل طرح جامع‌تری با عنوان طرح احیاء میدان مشروطه به شهرداری و شورای شهر گرگان ارائه شد، که این طرح نیز به نتیجه‌ای نرسید. سرانجام، همان طرح، به ضمیمه‌ی طرح مکان-رویدادها و مکان-یادمان‌های شهر گرگان، در اوایل سال ۱۳۹۷ به واحد گردشگری شهرداری گرگان ارائه شده و با پیگیری خانم مهندس مهستی قدس‌ولی، مسؤل وقت گردشگری شهرداری، تأییدیه‌ی دکتر عبدالرضا دادبود، شهردار گرگان، را دریافت کرد، اما پس از ایجاد تغییراتی در ساختار اداری شهرداری و متوقف شدن طرح مکان-رویدادها و مکان-یادمان‌ها، اجرای این طرح نیز برای مدتی متوقف شد. سرانجام در پاییز ۱۳۹۸ با پیگیری آقای پوریا کشیری به منظور احیاء مقبره سیدباقر مجتهد استرآبادی، اداره زیباسازی شهرداری گرگان با مدیریت آقای مهندس مقداصا صادقیان، وارد عمل شده، نهایتاً طرح مقبره‌العلماء دربنو به چند فاز تقسیم شد و فاز نخست آن که احیاء صورت‌قبر و سنگ‌مزار سیدباقر مجتهد (میرمحمدباقر طالبان استرآبادی) بود، وارد فاز اجرایی شد. در این حین با پیگیری‌های حجه‌الاسلام حاج غلامحسین سپهر استرآبادی و فرزندش شیخ علیرضا سپهر استرآبادی و آقای پوریا کشیری، طرح احیاء مزار شیخ عبدالرزاق مجتهد استرآبادی نیز، مصوب شده، پروژه‌ی احیاء این دو مزار، با نظارت مهندس مریم اسپو محلی و همکاری سیدفاتح میرفندرسکی و اجرای استاد ولی حسین‌زاده، در زمستان ۱۳۹۸ به پایان رسید.

طرح ۲- طرح نهائی احیاء مقبره‌العلماء سیدباقر

طرح ۱- طرح اولیه احیاء مقبره‌العلماء سیدباقر

میرمحمدباقر طالبان استرآبادی

محمدباقر ابن فخرالدین احمد بن محمد محسن الحسینی الموسوی، مشهور به باقرالموسوی، ملقب به «میرمحمدباقر طالبان استرآبادی»، پدر سیدابوجعفر و سیده آمنه بیگم و پدر بزرگ «سیدمفید بزرگ» یا «سیدمفید اول»، جدّ اعلاّی سادات بنی مفید (مفیدی) استرآباد است. میرمحمدباقر طالبان از معاریف فقه و اصول در عصر شاه عباس صفوی (زنده در ۱۰۳۴ق) و شاگرد شیخ بهائی و استاد سلطان حسین واعظ استرآبادی بوده است.

علامه طالبان پس از تکمیل علوم در اصفهان، به استرآباد بازگشت و به تدریس فقه و اصول پرداخت. فرزند ارشد ایشان ابوجعفر و دخترش سیده آمنه خانم از شاگردان وی و از علماء سده ۱۱ هـ ق بوده‌اند. میرمحمدباقر طالبان کتاب «خلاصه الوصول» را در شرح کتاب «زبدہ الاصول» استاد خود شیخ بهائی نوشته است. از علامه طالبان در آثار معتبری چون امل الامل، ریاض العلماء و فواید رضویه یاد شده است.

در فرهنگ شفاهی مردم استرآباد (گرگان) نقل است: «شبی، هم چنان که علامه سیدباقر به طریق معمول در حجره‌ی خویش در مدرسه عمادیه مشغول عبادت بود، شیخ بهائی به طریق طی الارض به استرآباد آمده و پشت در حجره علامه ایستاد، علامه وقتی از عبادت فارغ شد، شیخ را به داخل دعوت کرده و به او گفت همان طور که خود می‌دانی امشب حیات را بدرود خواهم گفت، می‌خواهم قبل از اذان صبح مرا غسل داده و دفن کنی و شیخ نیز در تاریکی سحر علامه را غسل داده و در محلی که اکنون صورت قبرش موجود است، دفن نمود و بر او نماز گذارد و نماز صبح را در اصفهان خواند. چندی بعد شیخ بهائی به استرآباد آمد و بارگاهی برای علامه سیدباقر مجتهد استرآبادی ساخت.»

بقعه و بارگاه میرمحمدباقر طالبان استرآبادی در طول قرون و سال‌های متمادی مظاف خاص و عام بود، اما از دوره پهلوی اول مورد بی‌توجهی قرار گرفته، به صورت متروکه و مخروبه درآمد، چنان‌که در بین اهالی گرگان به «سیدباقر خرابه» شهرت یافت. تا آن‌که در سال ۱۳۴۷ش به دلیل ناآگاهی، به دستور خاوری شهردار وقت گرگان تخریب شده، اما صورت قبر او باقی ماند.

شیخ عبدالرزاق مجتهد استرآبادی

شیخ عبدالرزاق ابن ملامهدی ابن ملا اسماعیل ابن خداداد ابن اسماعیل ابن کربلائی خداداد هزارجریبی الاصل استرآبادی، مشهور به «شیخ کبیر»، پدر حاج شیخ عبدالعالی سپهر استرآبادی، پدر بزرگ حجه الاسلام حاج آقا غلامحسین سپهر استرآبادی، جدّ شیخ علیرضا و شیخ عبدالعالی سپهر استرآبادی، پسر عموی محمد صالح استرآبادی متخلص به «برهان»؛ در حدود سال‌های ۶۵-۲۶۰ق در محله دربنو استرآباد، در خانواده‌ای روحانی دیده به جهان گشود، تحصیلات ابتدایی را نزد پدرش ملامهدی و برخی علماء این شهر سپری کرده، برای تکمیل علوم، راهی عتبات عالیات شد. پس از سال‌ها تحصیل در محضر اساتید بنام عراق عرب، به زادگاه خود،

استرآباد، بازگشت و ضمن تولیت و مدیریت مدرسه علمیه عمادیه، به پرورش طلاب این شهر پرداخت. شیخ عبدالرزاق پیشنمار مسجد گلشن و مسجد ملا اسماعیل استرآباد نیز بود. هرچند وی هیچ‌گاه شخصیتی سیاسی نداشت، اما در بحبوحه‌ی انقلاب مشروطه، در کنار دیگر رهبران مشروطه استرآباد، به فعالیت‌های آزادی‌خواهانه پرداخت و نهایتاً در سوم محرم ۱۳۳۰ق به زهر مستبدین مسموم گشته و به شهادت رسید. پیکر شیخ عبدالرزاق را در رواق غربی بارگاه سیدباقر مجتهد استرآبادی دفن کردند. از شیخ عبدالرزاق رساله‌ای در «حجه و ظن» باقی مانده است.

در فرهنگ شفاهی استرآباد روایت است: «وقتی محمدعلی‌شاه مخلوع به منظور بازپس گرفتن تاج و تخت، از روسیه به ایران بازگشت، از منطقه گمیش‌تپه وارد ایالت استرآباد شده و پس از چند روز، شهر استرآباد را تصرف کرد. طرفداران وی، ضمن معرفی مشروطه‌خواهان و مخالفان او، شیخ عبدالرزاق را شخصی سرسخت و باجذبه و مورد احترام خاص و عام معرفی کردند. شاه مخلوع چندین بار شیخ را به دارالحکومه دعوت کرد، اما شیخ دعوت او را نپذیرفت. تا این‌که گروهی از مشروطه‌خواهان به شیخ گفتند که عدم اجابت دعوت محمدعلی‌میرزا ممکن است به ترس و واهمه‌ی شما و سایر مشروطه‌خواهان تعبیر شود. شیخ پس از استنحاره و مشورت با کلام‌اله، دعوت شاه مخلوع را پذیرفت. محمدعلی‌میرزا که قصد تحقیر شیخ را داشت، به تمام حضار مجلس دستور داد که در زمان ورود شیخ هیچ احدی حق ندارد جواب سلام شیخ را داده و یا به هر نحوی به او احترام بگذارد. اما هنگام ورود شیخ به محل جلوس شاه مخلوع، قبل از این‌که خودش وارد شود، با شنیدن صدای نعلین او، محمدعلی‌میرزا ناخواسته پیش از دیگران از جای برخاسته و در سلام و درود گفتن به شیخ، از دیگران پیشی گرفت و دیگران نیز با اعزاز و احترام از شیخ استقبال کردند. در این جلسه محمدعلی‌میرزا که محو‌جذبه شیخ بود، صُـمُّ بَکَمُ برجای خود نشست و شیخ نیز چند کلامی او را نصیحت کرد و بدون این‌که سخنی بشنود مجلس را ترک گفت».